

Georg Lukács

Bortom Stalin

1969

Ursprungligen publicerad under titeln ”Sozialismus als Phase radikaler, kritischer Reformen” som uppslagsord i Georg Lukács, *Ausgewählte Schriften IV: Marxismus und Stalinismus - Politische Aufsätze* (Reinbek, 1970), samt i *Revolutionäres Denken - Georg Lukács. Eine Einführung in Leben und Werk* (Darmstadt und Neuwied, 1984), s. 90ff. Förlagan till denna översättning är hämtad från *Blick zurück auf Lenin. Georg Lukács, die Oktoberrevolution und Perestroika*: herausgegeben von Detlev Claussen (Frankfurt am Main, 1990), s. 215ff.

Översättning: Michael Wirth

Jag skildrar, subjektivt och självbiografiskt, historien om mitt förhållande till Stalin och hans typ av herravälde. Under partistriderna direkt efter Lenins död stod jag i några viktiga frågor på Stalins sida, men framträdde inte offentligt eller polemiskt i denna position. Huvudproblemet var ”socialismen i ett land”. Det var faktiskt så att den revolutionära vägen från 1917 började ebba ut. Av den anledningen höll jag Stalins argumentation för mer övertygande när det gällde den här punkten än hans motståndares. Därtill kom att jag sedan tidigare stod i skarpaste opposition mot Kominterns zinovjevskas ledning, vilket blev tydligt för mig genom Béla Kuns ungerska politik. Fram till idag är jag övertygad om att vissa inslag i den reaktionära byråkratiseringen, som vi ännu har kvar att övervinna, här uppnådde sin första gestaltning. Av helt andra, alltid olika grunder uppstod min på samma sätt starkt manifesterade misstro mot Trotskij och Bucharin. Jag tvivlade på intet sätt, som fallet var med Zinovjev, på deras personligheters integritet; snarare avfärdade jag hos Trotskij de om Lassalle påminnande dragen, hos Bucharin hans mot positivismen tenderande teoretiska inställning.

De första rent ideologiska diskussionerna kunde inte försvaga dessa övertygelser. Under den filosofiska debatten 1930/31 var för mig Stalins brytning med den ”plechanovska ortodoxin” lika tilltalande som hans betoning av det omvälvande nya, vars utveckling allra djupast förblev förknippad med Marx själv. På samma sätt stod jag under början av 1930-talet på Stalins sida i kritiken av RAPP, under kampen mot den inskränkta sekterismen och i hans fordran på en bredare ideologisk såväl som organisatorisk bas för den socialistiska litteraturen. Idag inser jag förstås att allt egentligen bara var en ursäkt för att göra sig av med den gamla ledningen av RAPP som tenderade mot Trotskij. Under Fadejev har ledningen av det nygrundade författarförbundet till sitt väsen konsekvent fortsatt den gamla ideologiska och organisatoriska linjen. Men på den tiden trodde jag och många likasinnade med mig på en verklig ideologisk, av Stalin åtminstone tolererad vändning. Min kamp för en marxistisk konception av realismen, d.v.s. även av den socialistiska realismen, som utkämpades i tidskriften ”Literaturnij Kritik”, stod av den anledningen i skarp motsats mot de på den tiden i Sovjetunionen förhärskande officiella åskådningarna, även om jag samtidigt bekämpade varje strömning som kunde betraktas som antirealistisk i den borgerliga litteraturen. Men t.o.m. efter det att den här ideologiska oppositionen utvidgats till filosofin (min bok *Der Junge Hegel* som jag skrev 1937/38 kunde därför inte komma ut i Sovjetunionen, utan först tio år senare i Schweiz), uppstod det inget öppet uppror mot det stalinistiska systemet som helhet.

Inte ens de stora processerna kunde i grunden förändra denna inställning. Dagens betraktare kan nog beteckna detta som ”blindhet”. Men då glömmer han vissa viktiga moment som åtminstone då tycktes utslagsgivande för mig. Dessa händelser sammanföll tidsmässigt med Kominterns 7:e kongress, där Dimitrov proklamerade en bred och demokratisk enhetsfront mot fascismen. Redan på den tiden fanns det, dock inte offentligt, häftiga diskussioner om huruvida denna vändning skulle uppfattas antingen som strategisk eller bara taktisk. Däremot utgick jag ifrån att det verkligen handlade om en reell vändning. I själva verket uttrycktes ju i allt detta på ett väldigt lidelsefullt sätt perspektiv över en radikal uppgörelse med fascismen som ett hot mot hela vår kultur. Som många andra vid den här tidpunkten ansåg jag det vara min heliga plikt att undvika varje yttrande som i Väst ideologiskt kunde befrämja ens ett uns av tolerans gentemot Hitler. De stora processerna värderade jag på den tiden i det här ljuset: som revolutionär uppgörelse med reellt förhandenvarande och aktiva oppositionsrörelser mot den existerande socialismen. Att medlen för denna uppgörelse på många sätt var väldigt problematiska, kunde på den tiden inte skaka om min grundinställning. I en historisk jämförelse gav jag och många andra jakobinerna rätt när de förintade girondisterna, dantonisterna m.fl., även om det historiskt sett var fullständigt klart att de medel som använts kunde kritiseras. Först sedan Stalins aktion med mottot: ”Man måste utrota trotskismen med rötterna” utsträckte sig till stora massor av människor, blev den inre, andliga och moraliska kritiken skarpare. Den kom dock att dömas till tystnad i det offentliga livet till följd av den nödvändiga prioriteringen av kampen mot Hitler.

Inte heller andra världskriget framkallade hos mig något öppet motstånd som var centrerat mot specifikt stalinistiska metoder. Naturligtvis förkastade jag det allmänt dominerande innehållet i antihitler-propagandan, där den som ”Fritz” betecknade tysken redan var fascist i Teutoburger Wald. Som andlig fader till sådana paroller betraktade vi fr.a. författaren Ilja Ehrenburg; medan Stalin hade förklarat: ”Hitlerna kommer och går, men det tyska folket består.” Själv såg jag i hitlerismen en till sina förutsättningar och följer tragisk fas i det tyska folkets historiska utveckling, mot vilken det gällde att framkalla en katharsis. Min kritik mot huvudtendenserna i den dåvarande sovjetiska krigspropagandan var emellertid inte riktad mot specifikt stalinska metoder.

Även efter Hitlers nederlag, i de andliga striderna om politik och ideologi i det från Horthy befriade Ungern, förblev läget ett liknande. Jag har på annat ställe utförligt skildrat, att och hur jag, efter fiaskot med de s.k. ”Blum-teserna” 1929/30, där jag propagerade för en ”arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur” som nödvändig övergångsform till socialismen, drog mig tillbaka från politiken i trängre bemärkelse, för att uteslutande verka inom det ideologiska området. I den situation som rådde efter 1945 ansåg Rákosi-regimen mina ideologiska yttranden väl ägnade att kunna vinna över relativt stora delar av den borgerliga intelligensen, åtminstone som sympatisörer, i konkurrensen mellan kommunisterna och socialdemokraterna samt det borgerliga lägret. Av den anledningen tolererades min verksamhet stillatigande. Då kunde man ännu inte se huruvida socialismen kunde segra i Ungern eller hur det skulle gå till; jag uppfattade situationen som en ideologisk möjlighet att under demokratiska former verka för den kommande socialismen. Att min förutsättning var felaktig visade sig direkt sedan de bägge arbetarpartierna förenats: nu tyckte Rákosi det var dags att göra upp radikalt med mina ideologiska ansträngningar. Resultatet blev Rudas' angrepp och de därpå anslutande officiella och mot mig riktade kampanjerna under åren 1949/50.

De objektiva grunderna för min verksamhet hade visat sig vara illusoriska i taktisk bemärkelse. Oavsett detta förblev deras innehåll inriktat på en demokratisk realisering av socialismen, och var därmed objektivt sett direkt anti-stalinistiskt. Även mina tidigare skildrade ställningstaganden har ju uppstått på ett objektivt sätt. Om jag på den tiden tog

ställning för en omedelbar demokrati och visade på motsägelserna och svagheterna i de formellt demokratiska kapitalistiska länderna, så uttrycktes i och med detta, visserligen inte direkt uttalat, en tvåfrontskamp både mot amerikanismen *och* mot stalinismen. I centrum stod förstas mina då för tiden publicerade uppsatser med fr.a. kring litteraturen grupperade ideologiska problem. Jag försökte t.ex. att marxistiskt klarlägga problemet med litteraturens oberoende, dess ställning som representation för ideologin till ledning genom partiet, samt att bestämma den för partiet engagerade författarens position o.s.v. Här vill jag endast hänvisa till det då beryktade uttalandet, att partidiktaren varken skall vara ledare eller soldat; att han i stället mer är att likna vid en partisan, som visserligen förblir djupt förbunden med partiets världshistoriska uppgifter, men som dock i alla konkreta frågor måste äga en praktisk frihet ända till "rätten att förtvivla". Och i ett här ej offentligt föredrag förklaras visserligen marxismen vara "världsåskådningarnas Himalaya", men samtidigt varnas författarna för att den på Himalaya omkringspringande harpalten inte skall inbilla sig att han är ett större djur än elefanten på slätten. Även den kommentaren har blivit ökad.

Angreppen under åren 1949/50 och min ytterst diplomatiska "självkritik" möjliggjorde för mig att dra mig tillbaka från den offentliga verksamheten och att uteslutande ägna mig åt teoretiska arbeten. Det gjorde också att jag kunde fullborda mina större skrifter om estetik. Men i och med det förstod jag också hur illusionspräglade många av mina tidigare försök varit att utöva en korrekt oppositionell kritik på ideologiska delområden, var de aldrig så betydelsefulla, utan att underkasta deras slutliga underlag en principiell kritik: nämligen de stalinska konceptionerna och metoderna. Den ungerska varianten av de stora processerna, i synnerhet Rajk-processen, gjorde att jag till slut begrep detta komplex av frågor.

När jag nu talar så öppet här om egna, mångåriga illusioner, så anser jag dock inte alls på något sätt ha försummat något när jag inte slog in på den väg som Koestler m.fl. valde. Jag har alltid avvisat en kritik av det slag som inte bara förkastar stalinismen utan också socialismen. Även idag, med alla förändringar i utvecklingen, är jag en lika övertygad kommunist som då, när jag 1918 anslöt mig till partiet. Tydligheten i avvisandet av de stalinska metoderna, som jag arbetat mig fram till efterhand och sedan klart utformat i mina skrifter under de senaste decennierna, har aldrig strävat efter en brytning med socialismen. Den rör "bara" många av dess officiellt gällande perspektiv och betonar "endast" reformbehovet hos socialismen. Därvid är det inte avgörande hur lång tid det kommer att ta tills kunskapen om den riktiga vägen drivs igenom och de på det sättet uppnådda insikterna låter sig förverkligas. Att jag så långsamt arbetat mig fram till denna ståndpunkt får här sin förklaring: även med tydlig insikt i hela problematiken förblir jag till idag en ideolog för frihetligt radikala reformer, inte för den abstrakta och enligt min mening ofta reaktionära "principiella" oppositionen. Hur många år eller årtionden det här teoretisk-praktiska reformarbetet kommer att ta i anspråk, vilka hinder det fortfarande har att övervinna, kan visserligen få världshistoriskt långtgående följder, men är dock i slutänden objektivt sett inte avgörande för den centrala frågan. I människans öde har ännu ingen vändning någonsin förverkligats genom ett slag, rätlinjigt, eller utan att vara tvungen att övervinna hinder. Hur skall det då kunna vara möjligt när det gäller den mest radikala vändning?

Med de här inpassen återvänder jag till den självbiografiska linjen i dessa betraktelser. På kommunistpartiets XX:e kongress 1956 blev krisen för de stalinska metoderna uppenbar för hela världen. De här offentligt gjorda uppsatserna från den tiden visar att jag från allra första ögonblicket anslöt mig till de radikals led bland de kritiska reformsträvare; även om givetvis endast en liten del av min verksamhet beträffande detta kan dokumenteras här. Den ideologiska huvuduppgiften är och förblir att väcka nytt liv i den marxiska metoden enligt dess intentioner, för att med dess hjälp uppnå en verkligt kritisk behandling av perioden från hans död till vår tid och att därmed teoretiskt och praktiskt korrekt basera de gällande perspektiven

för vårt samtida handlande. Detta är dock, vilket den uppmärksamme läsaren av denna lilla bok lätt inser, objektivt sett den direkta fortsättningen på tendenser i mitt tänkande, som ligger decennier tillbaka i tiden. Jag tror att jag med tillförsikt kan säga att jag objektivt sett var en motståndare till de stalinska metoderna, redan när jag trodde mig vara en anhängare till Stalin.

Min huvudsakliga verksamhet efter 1956 hänger samman med de just karakteriserade uppgifterna. De större verken, en snart fullbordad "Ontologi över det samhälleliga varat" och den planerade "Etiken" ämnar leverera bidrag till ett teoretisk grundläggande av en kommunistisk praxis i samtiden ... för framtiden. Därmed måste jag - utan att här kunna gå in på detaljer - dock självbiografiskt återge, att det inte är av en slump som jag har förkunnat och förkunnar nödvändigheten av en radikal reform av den samtida socialismen i ett socialistiskt land. Jag hade haft flera möjligheter att växla hemvist, men har alltid avvisat ett sådant platsbyte.

Detsamma gäller för partiet: det att jag efter 1956 var tvungen att arbeta utanför partiet i tio år, var inget jag hade önskat mig; idag bemödar jag mig åter som dess medlem att oförändrat bearbeta sådana teoretisk-praktiska frågor. Klargörandet och utvecklingen av de åskådningar, som kommer till uttryck i de här publicerade små tillfällesskrifterna, speglar alltså inte bara mitt personliga fortskridande i dessa frågor, utan också aspekter av reformrörelsen inom socialismen som helhet betraktad: det visserligen mycket långsamma ideologiska fortskridandet.